

Ключевые слова: культура, християнство, пам'ятники старини, орнаментальний стиль.

Summary

Knowledge and understanding of ancient monuments and their involvement in the asset of our spiritual life is not only desirable, but necessary priority, not to repeat the bitter mistakes and miscalculations that led to the neglect of their primary source, crisis in science, culture, morality, and education. The achievements of ancient Ukrainian literature require new rethinking and its deep comprehension. The most important task now is to recover the historical memory and educate the national identity, to develop the national dignity of citizens of independent Ukraine. It's impossible to realize without persistent and systematic studies of ancient monuments that are the main source of knowledge about the history of our nation.

Keywords: culture, christianity, ancient monuments, ornamental style.

УДК 821.111:7.034.7(092)

Зуєнко М. О.,

кандидат філологічних наук,

Полтавський національний педагогічний університет
імені В. Г. Короленка

ПОЕТИКА “СВЯЩЕНИХ СОНЕТІВ” ДЖОНА ДОННА

Всебічне трактування поетикальних особливостей художнього тексту передбачає і звернення до архаїчних витоків формально-змістових чинників твору (жанрова матриця, традиційні мотиви, сюжети, образи, засоби поетичного мовлення та ін.). З метою вирізнення суто індивідуальних авторських знахідок у розкритті теми, ідеї, мотивної організації творів, проблематики, розвитку сюжетних ліній тощо, варто звертатися до міфопоетичного аналізу художнього твору. Керуючись основними “постійними смислами” поетики, які вирізняє літературознавець Г. Д. Клочек [4, 138]: художність; система творчих принципів, художня форма; цілісність, системність; майстерність письменника, можна зробити висновок, що поетика (наприклад, у значенні майстерність письменника) розкривається і через уміння актуалізувати культурні первні (міф, фольклор) задля висвітлення вічних високих цінностей в будь-якому часо-просторі.

Так, поняття “міфопоетика” має декілька ключових визначень, узагальнених літературознавцем О. С. Киченко: 1) в загально-культурному плані міфопоетика – відображення міфологічних ходів мислення, які несподівано “зринають” в індивідуально-творчому світогляді; 2) відповідно до “неоміфологічних традицій” термін міфопоетика використовується в значенні “міфологічна традиція” і визначається як поетичний прийом, що полягає у творчому використанні, переосмисленні і вживлянні в культуру пізніх історичних періодів стійких світоглядних моделей, на основі яких з'являються самобутні художні форми; 3) міфопоетика як творча форма, що втілює індивідуально-творчі світоглядні установки; 4) міфопоетика – методологічний принцип дослідження семантики літературної творчості [4].

Системне вивчення міфопоетичної природи творчого спадку письменника складає система міфологем і множина культурно-історичних міфів.

Щодо виявлення міфопоетичних особливостей творчої спадщини Джона Донна, то біблійний контекст у релігійних творах автора детально вивчали такі дослідники А. Г. Волкова (“Библейский контекст поэзии Джона Донна и Джорджа Герберта” (Москва, 2010)), Льюїс Марц (“The Poetry of Meditation : a Study in English Religious Literature of the 17th century” (London, 1969)). Разом з тим досліджуючи міфологічну складову творчості англійських поетів-метафізиків, варто розглядати її як синтез біблійної, античної і національної міфологем. Хоча домінуючими в релігійних творах письменників-метафізиків є біблійні міфологеми.

Міф є формою мислення про людину і світ, і він же їх повчає. Багатозначна природа міфу активно використовувалась митцями бароко. Міф у їхній творчості сприяє з’єднанню часів, розірваних зв’язків між людьми і Богом, людьми і Всесвітом. Міф – спосіб повернення людській свідомості споконвічного, завжди значимого. Через міф, що по самій своїй природі є, за словами М. Бахтина, “найбільш доступною формою спілкування” [4, 28], письменники говорять зі своїми читачами. Хоча Джон Донн при житті опублікував лише два своїх твори, а в переважній більшості вони передавалися в рукописах, зачитувались в колі друзів, однодумців. На думку Колліна Барроу, упорядника антології з метафізичної поезії, митці-метафізики, як правило, обмінювалися між собою примірниками своїх творів, диспутуючи на спільні теми, тому почасти для сучасного читача окремі висловлювання митців доби бароко потребують додаткових тлумачень і пошуків [11, 7].

Міф в літературі виконує багато функцій – культурологічну, гносеологічну, соціально-регулюючу, імагінативну. Так, культурологічна функція полягає у виникненні в тексті символу, який надає твору загально-філософського звучання; гносеологічна пояснюється одвічним намаганням людства висловити розуміння світу; соціально-регулююча розкривається у формуванні певного ставлення до оточуючого світу; імагінативна пояснює орієнтацію людства на диво, оскільки література за допомогою натхнення наближає людину до прихованого сенсу буття, до пізнання Абсолюту.

Об’єктом дослідження є “Священні сонети” (Holy Sonnets) Джона Донна.

“Священні сонети” Джона Донна є окремою найбільшою частиною “Божественних поем” (Divine Poems), до якої належать 7 сонетів, зібраних у вінок сонетів “La Crona” і 19 “Священних сонетів” (або в окремих перекладах “Благочестиві сонети”) – Holy Sonnets (в деяких оригінальних англійських виданнях – Divine Meditations (дослівно – релігійні роздуми)). За справедливим твердженням А. Г. Волкової сутність релігійних (або священних) медитацій полягає в тому, що завдяки пам’яті і уяві в поетичному творі відновлюється хід євангельських подій, у цей час розум споглядає їх, знаходячись в так званій “розмірковуючій” молитві. Тобто на імагогічному рівні найбільш виразною є специфіка даного жанру, коли художня образність ґрунтується на уяві, і в одному образі поєднується непоєднуване. Візуальний образ – основа словесної творчості поетів-метафізиків. Мистецтво створення візуальних образів плідно представлено, головне, і у творчості Джона Донна. Зоровий ряд може включати явища різних рівнів, створюючи в такий

спосіб враження широти охоплення дійсності. Візуальні образи зв'язані з міркуваннями автора (вони, як правило, безпосередньо вводяться в текст), а також за своєю природою вони – сугестивні, тобто навіюють різні емоції і настрої читачу.

Жанровою специфікою “Священних сонетів” є синтез “світських” і “релігійних” жанрів. Жанровою матрицею для сонетів Джона Донна слугували сонети і молитви. При чому Джон Донн послуговувався визначенням сонета не в теперішньому значенні, а згідно з класифікацією Сера Філіпа Сіднея “*Appologie for Poetrie*” (1583) сонет пов'язаний із сонатою, і означає маленький любовний вірш, який можна покласти на музику.

За задумом Джона Донна вінок сонетів “*La Crona*” мав слугувати прологом до “Священних сонетів”, проте згодом став окремим циклом сонетів, який входить до збірки “Священні сонети”. Жанрово-композиційною особливістю сонетів “*La Crona*” є те, що дані сім сонетів Джона Донна пов'язані з католицькою молитвою Розарій, до францисканського варіанту даної молитви належить 7 молитов, у яких мова ведеться про 7 Тайн (Євангельських подій). Про що слушно зазначила А. Г. Волкова, наголошуючи, що ці молитви ґрунтуються на євангельському сюжеті, так само, як і структура, і художня образність сонетів Джона Донна [2, 6]. Кожна із семи Святих Тайн (євангельська подія) обираються саме з тих, які входять і до Розарія: *Annunciation* (“Благовіщення”), *Nativitie* (“Різдво”), *Temple* “Віднайдення Ісуса в Храм”, *Cruciffying* (“Розп'яття”), *Resurrection* (“Воскресіння”), *“Ascention”* (“Вознесіння”).

Тобто через синтез релігійного жанру – молитви і світського жанру – сонету, Джон Донн утворює власний жанр священних сонетів, або релігійних роздумів (медитацій), в яких оспівує любов до Бога, розмірковує про значення божественного в людському житті. Джон Донн намагається засобами мистецтва наблизити Бога до земного життя, внести високий, божественний початок у реальний світ. Ліричний герой Джона Донна постійно звертається до Бога, шукає в ньому сили для морального відродження. Звернення до біблійного міфу англійськими митцями-метафізиками є способом повернення людській свідомості вічного, завжди значимого. А. М. Горбунов стверджує, що релігійні вірші Джона Донна – це не просто поетична обробка молитов, а своєрідний “поетичний” експеримент, спроба з'єднати світські і релігійні форми [2, 10].

Специфіка європейського бароко полягає в синтезі різних начал – античних і християнських традицій, крізь призму яких осмислюється світ. Про це багато писали Д. Чижевський, Д. Наливайко й інші дослідники. Складний синтетизм властивий і поезії Джона Донна. У його віршах немає різкого протиставлення між часом античним, біблійним і його сьогоденням. Античні і біблійні міфи органічно включені в тогочасний контекст. Герої античності і Біблії діють поряд з героями його часу. Тому ліричний герой в циклі сонетів “*La Crona*” просить благословення у Всевишнього на те, щоб своїм поетичним словом нести вічні божественні істини: “*Deigne at my hands this crown of prayer and praise*” [10, 429]. Цим рядком розпочинається і завершується цикл сонетів “*La Crona*”. З таким же проханням античні митці звертались до Музи за подібним благословенням. Проте ліричний

герой не бажає лаврового вінця за своє служіння, а просить віддячити своїм музам “white sincerity” (укр. чистою щирістю):

“But doe not with a vile crowne of fraile bayes
Reward my muses white sincerity” [10, 429].

Аналізуючи “Священні сонети”, насамперед слід зазначити, що англійська метафізична поезія, до якої належить і зазначений цикл віршів, є перехідним явищем і належить двом епохам – Ренесансу і Бароко. Джон Донн, як гуманіст, оспівував людину, поставив її в центр своїх творів, поетизував її моральні можливості. Так, в циклі “Священних сонетів” ліричний герой обрав собі за співрозмовника – Бога і до Нього адресує свої роздуми щодо категорій Життя і Смерті, Вічного і Тлінного. Суб’єктивна організація циклу “Священних сонетів” (цикл написаний від першої особи однини) увиразнює переконання Джона Донна щодо незламності сили людського духу, віри в її багатогранні можливості як фізичні, інтелектуальні, та і духовні. Згідно з концепцією людини за Джоном Донном: людина є і слугою, і вівцею Божою, але й водночас Образом Божим, храмом Святого Духу, це й породжує дискусію ліричного героя.

“I am thy sonne, made with thy selfe to shine,
Thy servant, whose paines thou hast still repaid,
Thy sheepe, thine Image, and till I betray’d
My selfe, a temple of thy Spirit divine” [10, 435].

Бінарна образність, поєднання непоєднуваного в одному образі – ці поетикальні особливості “Священних сонетів” увиразнюють метафізичний характер лірики митця.

Джон Донн, як представник бароко, відкрив у людині небачені досі глибини духу, нездоланні протиріччя, висвітлив трагізм існування особистості у світі і драматизм її внутрішнього життя. За словами англійського дослідника Р. Брука, Джон Донн “був одним з англійських поетів, що оспівував любов і не боявся зізнатися в тому, що він складається з тіла, розуму і душі; він ретельно описував усі кровопролитні битви, тривоги, угоди, поразки і перемоги цієї тристоронньої війни” [1, 63]. Дійсно, творчість Донна висвітлює різні сторони людської природи, складність духовного життя особистості, що дало підстави визнати його головою метафізичної школи англійських поетів. Джона Донна цікавить духовне життя особистості. Його ліричний герой – такий, як усі, і одночасно не такий, як усі. Це герой-філософ, герой-мислитель, що намагається усвідомити себе і своє місце в складному, повному протиріч і контрастів світі.

Основним протиріччям цього циклу – є Життя і Смерть, ницість і вищість, духовність і бездуховність. Бог є вічним, тому чому ж людина, створена за образом Божим є смертною? Чому Бог є безгріховним, а людина почасти ница і грішна? З такими питаннями звертається ліричний герой до Творця в циклі “Священні сонети”. Щодо композиційної структури, образності, тематики й проблематики даного циклу сонетів, то вірші між собою пов’язані “дихотомічним концептом – життя-смерть” [2, 11]. А. Г. Волкова стверджує: “За Донном спокійне сприйняття цієї дихотомії вказує на смертність кожної людини, яке можливе лише, коли

людина вірить в Бога. Христос – це Бог, він страждав і помирав як людина. Христос воскрес, значить, і людина може воскреснути, тобто, смерть – лише мить. Таким чином, дихотомія порушується, і в неї вводиться третій елемент – Христос, той хто помер і воскрес. Проте шлях до Воскресіння складний, і полягає він через страждання Голгофи, тому в "Священних сонетах" виникають образи Суду, Останнього дня, образи багаточисельних гріхів і сльоз каяття. Саме шлях до очищення, воскресіння душі і тіла – це та проблема, яка хвилює Донна в "Священних сонетах". Цей шлях починається і продовжується в земному житті, в якому для людини є важливим "співробітництво" з Богом, відчуття промислу Божого у світі" [2, 11].

Ліричний герой Джона Донна йде нелегким шляхом до Бога, веде з ним складний діалог про світ і про себе. Це тема сонета "Thou hast made me, And shall thy wore decaу?". У ньому знову виникає образ смерті, що є невідворотною і сіє глибокий смуток по всьому світі і в серці ліричного героя. Але цей смуток перемагає благодать (Grace), у перекладі Богдана Завідняка – "Покрова", що звучить усупереч трагедії, усупереч смерті.

"Покрова, Ласко! – можеш тільки Ти!
Магнітом серце з криці притягти!" [3].

Благодать Божа допомагає людині вижити в реальному світі, протистояти діянням Диявола, а значить лишитись такою ж чистою вищою істотою, якою й була задумана, Творцем. А життя в метафізичному змісті має сенс тільки тоді, якщо воно сполучене з істиною, вищими цінностями. Піднявши голову до небес, ліричний герой Джона Донна знаходить утрачений сенс життя.

"Onely though art above, and when towards thee
By thy leave I can looke, I rise againe
But our old subtle foe so tempteth me,
That not one hour my selfe I can sustaine,
Thy Grace may wing me to prevent his art,
And thou like Adamant draw mine iron heart" [10, 434].

З образом Бога в Джона Донна пов'язаний образ світла-життя, що протистоїть смерті-пітьмі. Боротьба пітьми і світла, життя і смерті – улюблений мотив мистецтва бароко. Цей мотив розробляється й у циклі "Священні сонети", наприклад, у вірші "Oh, my black Soule! Now thou art summoned". У фіналі сонету божественне світло і духовне життя перемагають, даючи новий шанс світу. Адже через червону кров, яку пролив Ісусу Христос, чорні душі людей стануть білими: "Or wash thee in Christs blood, which hath this might / That being red, it dyes red soules to white" [10, 436].

Показати драматизм духовного стану людини в епоху бароко допомагає Джон Донна синтез інтелектуального й емоційного начал. У творчості Джона Донна чітко відчувається пульсація думки. Сюжет у його творах визначає не тільки рух художнього образу, але і рух думки. Звідси афористичність поетичної мови, схильність до філософських сентенцій, абстрактних роздумів. Однак при цьому інтелектуальність не скасовує виразної образності і підвищеної емоційності творів Джона Донна.

Особливе місце в поетичній системі Джона Донна займає категорія життя. Митець намагається осмислити сутність життя, її мінливість, непередбачуваність, складність, драматизм і обов'язково – загадку, таємницю, що вона в собі таїть. Життя відповідно до уявлень митців бароко містить у собі здатність до нескінченного розвитку, руху. Тому говорячи про життя, Джон Донн нерідко використовує динамічні образи – вогонь, дорога та ін. Він приймає життя у всіх її проявах. Але й визнає, що справжнім тільки те є життя, що наповнене високим духовним змістом. І це життя – вічне. Саме тому в сонеті “This is my playes last scene, here heavens appoint”, створюючи образ померлого поета, ліричного героя, використовує метафору “заснув”:

“And gluttonous death, will instantly unjoynt
My body, and soule, and I shall sleepe a space,
But my'ever-waking part shall see that face,
Whose feare already shakes my every joint” [10, 438].

Джон Донн вважає, що людина здатна духовно перебороти смерть. Він переміг її силою свого мистецтва, поетичного слова. І тому “сон” його ліричного героя, поета – насправді лише продовження життя у Вічності.

Узагалі, для творчості Джона Донна й англійських поетів-метафізиків, життя і смерть – це прояв одного великого закону Буття, тому грань між живим і неживим, реальним і нереальним досить хитка. У Джона Донна також читаємо: “One short sleepe past, wee wake eternally, / And death shall be no more, death, thou shalt die” [10, 441].

Таким чином, багатозначна природа міфу актуалізується у “Священних сонетах” Джона Донна, наближаючи сакральне в повсякденне життя людини. У сонетах Джона Донна розгорнуто комплекс філософських проблем: сенс існування, співвідношення тлінного і вічного, духовного і тілесного і т.д. Митець прагне осмислити такі найважливіші категорії, як Бог, Життя, Смерть. Автор в добу бароко наділяється величезною силою. Він з'єднує міфічне і реальне, свідоме і несвідоме, дійсне і можливе, минуле і майбутнє. Творець створює своєрідний палімпсест, багатозначне ціле, що може повертатися різними гранями до читачів. Художнику надається право вільного переходу з одних просторово-тимчасових рівнів на інші, звертатися (через алюзії, ремінісценції, сюжети, образи) до досвіду попередніх епох і культур (Античності і Середньовіччя). Джерела такої досить вільної, толерантної манери, естетичної гри з художньою реальністю зароджуються в культурі бароко і наслідуються митцями наступних епох.

Література

1. Берт Д. Сто лучших литераторов / Д. Берт. – М. : Крон-пресс, 1999. – 432 с.
2. Волкова А. Г. Библиейский контекст поэзии Джона Донна и Джорджа Герберта : автореф. дис. ... к. филол. н. : 10.01.03 “Литература народов стран зарубежья (европейская и американская литературы)” / А. Г. Волокова. – М. , 2010. – 21 с.
3. Джон Донн. Вибрані поезії [Електронний ресурс] / [пер. Б. Завідняк] // Всесвіт. – 2008. – № 2. – С. 39–45. – Режим доступу : http://www.vsesvitjournal.com/index.php?option=com_content&task=view&id=936&Itemid=41.

4. Киченко А. С. Мифопоэтические формы в фольклоре и истории русской литературы XIX века / А. С. Киченко. – Черкассы : Изд-во Черкасского университета, 2003. – 372 с.
5. Наливайко Д. С. Искусство : направления, течения, стили / Д. С. Наливайко. – К. : Мистецтво, 1981. – 287 с.
6. Ніколенко О. М. Бароко. Класицизм. Просвітництво / О. М. Ніколенко. – Харків : Ранок, 2003. – 224 с.
7. Українське бароко / [ред. Л. Ушкалов ; кер. пр. Д. С. Наливайко]. – Харків : АКТА, 2004. – 635 с.
8. Чижевський Д. І. Історія української літератури / Д. І. Чижевський. – К. : Академія, 2003. – 567 с.
9. Bennet J. Four Metaphysical Poets : Donne, Herbert, Vaughen, Crashaw / J. Bennet. – Cambridge, 1953. – 317 p.
10. Donne J. The Complete English Poems / J. Donne. – London : Everyman's library, 1991. – 570 p.
11. Metaphysical Poetry / [ed. by C. Burrow]. – London : Penguin Books Ltd, 2006. – 400 p.

Анотація

У статті досліджується метафізичний зміст “Священних сонет” Джона Донна. Визначається своєрідність жанрової та композиційної структури циклу, їхня роль у розкритті філософських проблем, що порушує автор. Особлива увага приділяється культурно-духовним домінантам творів, які розкриваються в символіці, образній системі. Звернення до біблійних образів і мотивів дозволяє Джоню Донну вести діалог з культурою минулого й створити власну барокову парадигму мистецтва.

Ключові слова: бароко, поетика, культурно-духовна домінанта, образ, символ.

Аннотация

В статье исследуется метафизическое содержание “Священных сонет” Джона Донна. Определяется своеобразие жанровой и композиционной структуры цикла, их роль в раскрытии философских проблем, к которым обращается автор. Особенное внимание уделяется культурно-духовным доминантам произведений. Обращение к библейским образам и мотивам позволяет Джоню Донну вести диалог с культурой прошлого и создавать собственную барочную парадигму.

Ключевые слова: барокко, поэтика, культурно-духовные доминанты, образ, символ.

Summary

The article deals with the analysis of metaphysical content of Divine Poems by John Donne. The peculiarities of genre and composition are studied, as well as their role in revealing the philosophical problems. The main attention is paid to the cultural and spiritual dominants of his creative works. The biblical images and motives are used by the author to communicate with the past culture and create his own baroque paradigm.

Keywords: baroque, poetics, cultural and spiritual dominants, image, symbol.

УДК 82–94 (Затонський Д. В.)

Котовець Д. В.,
асистент,

Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка

НАУКОВИЙ ПРОСТІР БІОГРАФІЇ АКАДЕМІКА Д. В. ЗАТОНСЬКОГО

Дмитро Володимирович Затонський (1922–2009 рр.) – видатний український учений-літературознавець ХХ – початку ХХІ століття. Із його іменем пов’язана яскрава і самобутня сторінка в історії українського літературознавства. Основний